

ԳԵՂԵՑԻԿ ԸՆԹԵՐՑԱՆՈՒԹԻՒՆ 1.

Ուսուցիչների և դաստիարակների ձեռին ամենակարևոր զենքերից մինը գեղեցիկ ընթերցանութիւնն է: Երբ յիշում եմ՝ գալրոցական տարիներս տեսնում եմ թէ ինչպիսի զօրեղ տպաւորութիւն է թողել իմ վերայ ուսուցչականներից մի քանիսի ճարտար ընթերցումը: Յիրաւի՝ միթէ մենք ամենայն օր չենք համոզուում որ լաւ առգանութիւնը մի տեսակ ոյժ է: Երբ մենք մի օր և է ձառի մասին հաշիւ ենք տալիս, անշուշտ յիշատակում ենք թէ ինչպէս խօսուեց, Արդէն հին ժամանակներից դաստիարակները ուշք էին դարձնում առգանութեան կարևորութեան վերայ: Այժմ մանկավարժները միաձայն խոստովանում են գեղեցիկ ընթերցման մեծ նշանակութիւնը, և ես միջոց ունեցայ համոզուելու, թէ ինչպէս լուրջ կերպով նախաճարձ ենք պահել վերայ գերմանական դպրոցներում: Գերմանիայի իգական դպրոցներում շատ ժամանակ են նուիրում այդ վարժութիւններին: Հատուածների յաջող ընտրութեամբ և լաւ արտաբերութեան միջոցով աշխատում են սաների մէջ զարգացնել գեղեցիկ զգացմունքը և հայրենասիրութիւն: Պրասիայում կառավարութիւնը, մանկավարժները, հրապարակասօսները միաձայն քարոզում են գեղեցիկ ընթերցանութեան մեծ նշանակութիւնը: Յայտնի չկրկնելու համար, ընթերցողի ուշադրութիւնը դարձնում եմ միմայն հետեւեալ երկու խնդիրների վերայ.

- 1) Լաւ ընթերցանութեան ոյժը իսկապէս ինչո՞ւմ է.
- 2) Ի՞նչպէս պէտք է կարդալ, որ կարգացածը ցանկացած տպաւորութիւնը թողնի:

Ա.

Ընթերցանութիւնը մեռեալ տառին կեանք է տալիս: մեր առաջին հարցի պատասխանը այս է: Բայց ո՞րն է կեանք տալը, այս փոխարեւորութիւնը ի՞նչ իմաստ ունի: Այստեղ մարդուս միտքն է գալիս Պլատոնի ասածը. «Փեղբայ»-ի վերջերում համեմատելով գրաւոր խօսքը նկարչութեան հետ, Պլատոնը ասում է. «Մեր տեսած նկարները մեզ կենդանի են երևում: ապա՛ նոցա մի հարց տուէք: կրտսնէք: որ նոքա լուում են: Գրուած խօսքն էլ այդպէս է. ձեզ թուում է թէ բառերի մէջ կենդանի իմաստ կայ, բայց նոցանից մի բան հարցրէք:

1. Այս յօդուածի քննադին է Փրանսիացի Բուրտոնի L'école Fontenay Aux Rosse-ում կարդացած դասախօսութիւնը. իսկ մենք քաղում ենք „Образование“ ամսաթերթում հրատարակուած ռուսերէս թարգմանութիւնը:

պատասխան չէք ստանալ, Եթէ այդպիսի գրուած խօսքերը ենթարկուում են անպատուութեան, յարձակման, նոցա պիտի պաշտպանէ ինքը հեղինակը: Նոքա իրենք իրենց պաշտպանել չեն կարող: Բանն էլ հենց այն է, որ հեղինակը թղթի վերայ է անցկացնում իւր մտածմանց միայն վերջին արդիւնքը: առանց երևան հանելու իրողութեանց, դադարի տեղի: դատողութեան և պատճառաբանութիւնների այն ամբողջ բազմութիւնը, որոնք նորան օրոշ եղրակացութեան են բերել: Այդ բոլորը նա պահում է իւր մօտ: Եթէ խօսքը գրաւոր է, այդ մենք չենք տեսնում: բայց մարդկային ձայնը այդ բոլորը զարթեցնում է ունկնդիրների հոգու մէջ: Ամէն մի ձայնի ելեւէջ, ամէն մի շեշտ կարծես մի մի փայլ լինին, որ լուսաւորում են գաղափարների կապը: հասկացնում առարկայի իսկական պատկերը: Միևնոյն գործը, որ արդէն հեղինակը վերջացրել է իւր մէջ, սկսուում է ունկնդիրների մոտում: Ահա այս է գեղեցիկ ընթերցանութեան առաջին ներգործութիւնը: նա միջոց է տալիս խորը և ճիշդ կերպով ըմբռնելու բնագիրը:

Առաջ անցնենք. տեսէք, ինչպէս է ազդում ընդհանրապէս կենդանի խօսքը: Մարդկային ձայնի մէջ մի բան կայ, որ ակամայից հաղորդուում է ուրիշին և նորան մինչև հոգու խորքերը ցնցում է: Ընթերցողը և ունկնդիրը միաձայն հնչում են և փոխադարձաբար ազդուում են: Այդ երևոյթը յառաջ է գալիս հոգու այն ազդեցութեան տակ, որ այդ գրուածքն է յառաջացրել: նորա դէպի ճշմարտութիւնը և գեղեցիկը ունեցած սերը անցնում է և ունկնդիրներին: Ընթերցողը ոչ միայն նպաստում է ըմբռնել հեղինակին, այլ և ստիպում է սիրել նորան: նորա ձայնի հիւնների տակ գրուածքը կորցնում է բոլոր նիւթակաս կողմերը և դառնում է կենդանի պատկերների մի շարք: և թափանցում է հոգիների մէջ և վերջի վերջոյ դառնում է այդ հոգիների միացման գիծը: Եւ այսպէս իրագործուում է Փառաստի խօսքը. «Բո հոգու դռները լայն բացուում են: և ահա մի հոգի խօսակցում է միւսի հետ»: Այսպէս ուրեմն, գեղեցիկ ընթերցանութիւնը ոչ միայն ըմբռնել, այլ և կենդանի կերպով զգալ է տալիս գրուածքի ամբողջ գեղեցկութիւնը: Ըմբռնել և խորը զգալ միևնոյնն է թէ ցանկալ, իսկ լուրջ և ջերմ ցանկութիւնը արդէն գործի սկիզբն է: Եթէ մեր կարդացած գրուածքը առաջնակարգ հանճարի գործ է, մեր մէջ առաջ է գալիս և ձգտում մեզ գերադանցելու: խորհուրդներով և գործերով բարձրանալու մինչև այդ հանճարը:

Բայց ի՞նչպէս պէտք է կարդալ որ ցանկացած

տպաւորութիւնը թողնի։ Այս խնդիրը լուծելու համար երկու բան աչքի տուա՞լ պիտի ունենանք։ Նախ ընթերցողը զուտ անձնական յաջողութեան ետեւից չը պիտի ընկնի։ Եթէ աշակերտները ընթերցումից միայն հիացել են ուսուցչի տաղանդի վերայ։ Նա հարկաւ նպատակին չէ հասել։ Մանկավարժ չը պիտի կարգայ ինչպէս մի մարդ։ որ ուզում է զուարճանալ և զուարճացնել ուրիշներին։ Մեծ մտքերն և գեղեցիկ լեզուն միայն բաւականութեան չը պիտի ծառայեն։ Մասնակից լինելով այն հոգեկան կեանքին։ որ միմիայն հանձարների բաժինն է։ մեր նպատակն է դորա շնորհիւ բարձրանալ և ուրիշներին էլ բարձրացնել։ Պէտք չէ ուրեմն ձգտել ծափահարութեանց։ շնորհակալութեան տղմաւոր արտայայտութեանց։ Թող կարգացողը իւր անձը մէջտեղից վերացնի և հեղինակի և ունկնդիրների մէջ միայն մի հաղորդիչ գործիք դառնայ։ նորա ինքնուրացութեան մէջ է յաջողութեան գրաւականը։ Բայց եթէ այս բոլոր ասածներս ճիշդ են։ այն ժամանակ մեր խնդիրը դժուարանում է։ Մի կողմից իր անձը մոռանալ։ իսկ միւս կողմից կարգալ արտայայտիչ կերպով։ ընթերցանութեան մէջ իրանից մի բան աւելացնել։ Այս երկու պայմանները իրար հետ ինչպէս հաշտեցնել։

Բ.

Այստեղ պէտք է ասենք։ որ ընթերցողը պիտի զգայ և սիրի այն։ ինչ որ կարգում է։ մենք որ աչքի առաջ ունինք հոգու զարգացումը։ իրաւունք չունինք այնպիսի զգացմունքներ շարժել։ որոնցով մենք չենք յուզուել։ Դաստիարակը ամենեւին չը պիտի ցոյց տայ։ իբր թէ ինքը հեռի է այն տպաւորութիւններից։ որ ընթերցումն է յառաջ բերում։ Եթէ աշակերտները այդ բանը նկատեն։ նոցա դէպի ուսուցիչը ունեցած յարգանքը և վստահութիւնը ակամայից կը դրդուին։ Ընթերցանութիւնը պէտք է բնական լինի։ բայց բնականն էլ պահանջում է ընտրութիւն։ բնական շարժումները բազմաձև են։ Շիտակ և աղիւս բնութեան յատուկ է անմիջական և պարզ կերպով արտայայտել իւր զգացմունքները։ բայց և բնականն էլ արդիւնք է բնութեան և խոհանարութեան մէջ եղած պատերազմի։ Հոգեբանները միաձայն պնդում են։ որ ոչ մի հոգեկան շարժում զուտ մեքենայական չէ։ նորան միշտ մասնակից են խոհանարութիւնը և կամքը։ Որպէս զի ընթերցանութեան մէջ ոչ մի կեղծիք չնկատուի։ հարկաւոր է որոշ ներդաշնակութիւն մեր հոգին շարժող մտքերի ու զգացմունքների և բարու ու գեղեցիկ դադափարների մէջ։ Այս բանը պահանջում է ուսումնասիրութիւն։ ուստի և յատկապէս պիտի խորհնք նուրբ և բարդ զգացմանց արտայայտու-

թեան վերայ։ Բաւական չէ նոյնանալ հեղինակի հետ։ հարկաւոր է հաշուի առնել հետեւեալ հանգամանքները։ այլ է քնարերգութիւնը։ այլ թատերգութիւնը և այլ ընդդիմաօսութիւնն և առակները։ Քնարերգութեան մէջ հեղինակի ներքին աշխարհն է հանդէս գալիս։ թատերգութեան մէջ գործող անձնաւորութիւններ։ վերջին երկու դէպքում խնդիրը աւելի բարդ է։ Բայց ընթերցողը ոչ միայն իւր զգացմունքն է արտայայտում։ այլ և կեանք պիտի ներշնչէ իւր կարգացածին։ արդ։ յաջողութիւն ունենալու համար ինչ կանոններով պիտի նա առաջնորդուի։ Մեր լուսաւորեալ դարում շատե՛րը պահանջում են ընթերցողից։ որ ճշգրտէ վերաբառաբերէ անձինքների պատմական պատկերը։ նա պիտի ուսումնասիրէ փաստաթղթերը (документъ)։ ճիշդ պէտք է պատկերացնէ զգացմունքները։ շարժումները։ ձայնը։ նոյն իսկ նախնեաց բարբառը։ նա մեզ պիտի տեղափոխէ անցեալի մէջ։ Բայց դա հրեշտաւոր է արդեօք։ որքան էլ գիտնական լինի ընթերցողը՝ նա յաճախ պիտի խոստովանի իւր անզօրութիւնը։ Վերջապէս դա սենեակում փակուած գիտնականին է հետաքրքրում և ոչ ունկնդիրներին։ Մեծ հանձարները հասարակ մարդկանց պէս որոշ ժամանակի և տեղի հետ չեն կապուած։ նոքա ստեղծագործում են յաւիտենականութեան համար։ նոքա իրենց երկերը պատրաստելիս աչքերը ուղղում են դէպի ապագան և մոռնում բացարձակ կատարելութեան վերայ։ Դրան իբր հակադիր պիտի յիշենք։ որ դասական երկերը պատկանում են ամէն մի դարու։ նոցա պատմական բնաւորութիւնը այն շրջանակն է։ որից դուրս են հանրամարդկային գրածերը։ Պէտք է ի հանդէս դնել այդ երկու տարբերն էլ և ըստ արժանւոյն գնահատել։ Այսպէս ուրեմն ունկնդիրներին հաղորդելով իւր զգացմունքները՝ ընթերցողը իրանց իսկական լուսով ցոյց է տալիս այն պատկերները։ որ հեղինակն է ստեղծել։ Կայ մի երրորդ միջոց էլ ունկնդիրների ուշադրութիւնը գրաւելու համար։ ոչ միայն կարելի է սրտերին տիրել։ այլ և արտաքին զգայութիւնները գրաւել խօսքի երաժշտութեամբ։ Պէտք չէ մոռանալ։ որ լեզուն ամենից առաջ ծառայում է խօսակցութեան համար։ սկզբում գրում էին խօսակցական լեզուով։ իսկ յետոյ մինչև անգամ խօսակցութեան համար սկսեցին գրաւոր լեզուն գործածել։ Հարկաւ հին լեզուները աւելի ներդաշնակ էին քան նորերը։ բայց ոճաբանութիւնը այժմ էլ շատ օրինակներ ու կանոններ է ապրիս արդի լեզուի քաղցրալուրութեան համար։ Բացի դրանից հաշուի պէտք է առնել և ձայնի հանգամանքները։ նա պիտի լինի ազատ։ գեղուն։ հնչուն։ որքան կարելի է մաքուր։ հարուստ։

փափուկ և դուրեկան, Ոռոգանութեան ամենակարեւոր կողմերից մին է շնչառութեան կառավարել կարողանալը. ցանկալի է, որ ընթերցողը շնչի ազատ, բաւականաչափ յաճախ և անեկատելի:

Երկրորդ կանոնն է արտասանութիւնը. Յաճախ արտասանութեան պակասութեանը արգելք է եղել գեղեցիկ ծառի յաջողութեանը. Արտասանութիւնը ցոյց է տալիս այն շրջանը, ուր գտնուում է ընթերցողը, նորա ստացած կրթութեան չափը, և նպատում է կամ արդէնում է ունկնդիրների համակրութեան գէպի ի ընթերցողը աճելուն կամ նուազելուն:

Երրորդ կանոնն է ակնյայտի կացուցանել շարադրութեան ծրագիրը, ցոյց տալ նորա մասերի յարաբերութիւնը. Գրականական գործը գործարանական մարմնի պէս մի բան է, ուր թէև ամէն մի անդամ իւր առանձին կենսը ունի է ապրում, բայց և այնպէս կախումն ունի ամբողջից և նորան է ենթակայ. Պէտք է ցոյց տալ մասերի այդ ենթարկեալ յարաբերութիւնը և ի վնաս ամբողջին՝ մանրամասնութիւններին առաջին տեղը չտալ. Մի քանի հատուածներ պիտի կարգաւ մի եղանակով, որ վերջին տողի ընթերցումը զօրեղ տպաւորութիւն թողնի:

Վերջին ցուցումը խօսքի քաղցրալրութեան է վերաբերում. Պէտք է ձայնի իսկական ելեւէջը դրտնել, բնական և չափաւոր կերպով փոփոխել կարողանալ. եղանակը պէտք է ծանր և հանգարտ լինի. Հատ շտապով արտասանուած ծառը շատ երկար է երևում. Պէտք է չափ (ритмъ) պահել. Հմուտ մարդը պիտի կարենայ դրամատիքական տեսարանը համաչափ մասերի բաժանել, բարձրանալ ամենարարձրը կէտին, ուժով արտասանել վճռական բառերը, յետոյ կանգ առնել և հանգիստ կերպով շարունակել:

Այս ընդհանուր և արուեստական կողմին վերաբերեալ ցուցումներից երևում է, որ ընթերցման համար պէտք է պատրաստուիլ. Յանպատրաստից եղած ընթերցանութիւնը նմանեցնում են լուսնի լուսին. առարկաները թող են լուսաւորուած, պարզ աչքի չեն ընկնում, շարադրութեան ծրագիրը չի երևում. Ընթերցանութեան պիտի պատրաստուի ոչ միայն ինքը կարդացողը, այլ և ունկնդիրները. Նախ պէտք է տալ անհրաժեշտ բացատրութիւնները, ապա թէ անընդհատ կարգաւ, Յաճախակի ընդհատումը հրապրող կորցնում է տպաւորութիւնը խանգարում է. Ընթերցման յաջողութեան անսխալ նշանը կատարեալ լռութիւնն է:

Յանգը նոր լեզուների մէջ շատ նշանաւոր գեր է կատարում. այստեղ նա այն նշանակութիւնը ունի, ինչ որ գաշակը մեղեգու համար. բայց և այնպէս

հարկաւոր է չափազանցնել, որ մի գուցէ ունկնդիրները՝ բոլոր ուշքը հարուստ և ինքնուրոյն յանգերի վերայ դարձնելով, մոռանան ոտանաւորի իմաստը:

Գարձեալ հարց է զարթնում շեշտերի մասին, որ շատ նշանակութիւն ունին ընթերցողի և հրատարակչի համար. Մի նշանաւոր հեղինակ ցոյց է տալիս, որ ամէն մի լաւ կազմած խօսքի մէջ չափի և գաղափարի կատարեալ համերաշխութիւն կայ. բայց դա գեղարուեստագէտի երազն է, մինչ յաճախ ինքն ըստ ինքեան ճշմարիտ և պարզ իմաստի արտայայտութիւնը շատ խժալուր (какофонія) է լինում. Զայնաչափական և տրամաբանական օրէնքները մեծ դժուարութեամբ են հաշտուում. Եւ ամենահանձարեղ բանաստեղծը, ամենահմուտ գերասանը հազիւ մի քիչ կարողանում են ծածկել այդ աններդաշնակութիւնը. Յիշեալ բոլոր շեշտերը միևնոյն ուժով չեն երևան գալիս խօսքի մէջ, և փորձուած ընթերցողը պիտի կարողանայ հաշտեցնել դոցա:

Արգեօք հարցից հեռանալով՝ թողնել առաջին խնդիրները և ականջը դրաւելու միջոցների ետեւից ընկնել. Բառը արժանի է առանձին ուշադրութեան. Գեթեի Փառաստը կարդալով աւետարանի յայտնի ասացուածքը. «Ի սկզբանէ էր լանն» այսպէս է ասում. «Ոչ չեմ կարող ես բառը այսքան բարձր դասել. իմաստն է նորանից առաջ, իսկ իմաստից առաջ գործողութիւնը»: Մենք էլ կասեինք, որ բառը առանձին մշակութեան արժանի չէ, եթէ նորա վերայ իբր միայն գաղափարի ձևի վերայ են նայում և ուզում են գործ ածել իբր գեղեցիկ հընչումների մի շարք. Բայց բառը չի կարելի անուշադիր թողնել, որովհետև ձևը և բովանդակութիւնը անբաժան են միմեանցից. Իմաստը անկատար է, քանի արտայայտութիւն չի ստացել. վերջապէս մարդս մտածում է, որպէսզի ուրիշներին էլ իւր մոքերը հաղորդէ:

Ս. Յ.

ԺԱՆ. Աղգարարում ենք, որ յաջորդ երկու երեսները սխալմամբ տեղափոխուած են. նախ պէտք է կարգաւ 249 և ապա 248 երեսը: